

بررسی مقایسه‌ای شاخص‌های توسعه انسانی در آفریقا¹

دکتر احمد سلطان‌نژاد

استادیار گروه روابط بین‌الملل دانشگاه تربیت مدرس

Soltani@modares.ac.ir

چکیده

توسعه انسانی فرایندی پویا، درازمدت، همه‌جانبه و چندبعدی است که هدف آن، بهبود کیفیت زندگی است. در گزارش توسعه انسانی سازمان ملل، سه مؤلفه تشکیل‌دهنده شاخص توسعه انسانی عبارت است از: زندگی سالم و طولانی، دانش و زندگی مناسب و آبرومندانه. این ابعاد با شاخص‌های امید به زندگی در هنگام تولد، وضعیت آموزشی و سطح رفاه اقتصادی مبتنی بر توانایی قدرت خرید مورد بررسی قرار گرفته است. این گزارش که از سال 1990م از سوی سازمان ملل انتشار یافته است، می‌تواند ابزار مناسبی برای سنجش سطح توسعه انسانی کشورها به شمار آید. در این مقاله، شاخص توسعه انسانی در قاره آفریقا به صورت مقایسه‌ای بررسی شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد با وجود پیشرفت‌هایی که کشورهای آفریقایی در زمینه‌های مختلف داشته‌اند، بر اساس گزارش توسعه انسانی سازمان ملل در سال 2008، از مجموع 53 کشور آفریقایی 25 کشور دارای شاخص توسعه انسانی پایین و 23 کشور دارای سطح توسعه متوسط هستند؛ به‌گونه‌ای که از یازده کشور در شرق آفریقا، حدود دو سوم آن‌ها در سطح پایینی از توسعه انسانی قرار دارند. تمام کشورهای منطقه غرب آفریقا به‌جز دماغه سبز و غنا دارای توسعه انسانی پایین هستند. تمام کشورهای شمال آفریقا و بیشتر کشورهای جنوب این قاره در سطح توسعه انسانی متوسط قرار دارند. **واژه‌های کلیدی:** شاخص توسعه انسانی، آفریقا، توسعه.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1. این مقاله با همکاری و مشورت آقای دکتر احمد بخشی عضو هیئت علمی مرکز مطالعات آفریقا دانشگاه تربیت مدرس تهیه و تدوین شده است که به این وسیله از ایشان سپاسگزاری می‌کنم.

مقدمه

گسترش و توسعه روابط با کشورها مستلزم شناخت و آگاهی دقیق از ویژگی‌های خاص سیاسی، فرهنگی، تاریخی و نیز واقعیت‌ها، چالش‌ها، موقعیت‌ها و فرصت‌های هر یک از این کشورهاست. این امر تنها با بهره‌گیری از روش‌های مطالعات علمی و تطبیقی امکان‌پذیر است. به‌کارگیری روش‌های مختلف تحلیل آماری می‌تواند نقش مهمی در نشان دادن تحولات یک کشور و یا یک منطقه خاص داشته باشد و موقعیت یک کشور را از جنبه‌های گوناگون در مقایسه با وضعیت کلی سایر کشورها و با میانگین شاخص‌های منطقه‌ای و جهانی به‌خوبی بیان کند. بررسی مقایسه‌ای شاخص توسعه انسانی می‌تواند شناخت بهتر و درک واقع‌بینانه‌تری از موقعیت‌ها و چالش‌های موجود در گسترش روابط با کشورهای آفریقایی فراهم آورد. برای مقایسه میزان توسعه، چاره‌ای جز بکار بردن شاخص‌ها و معیارهایی که سطح پیشرفت یا کندی این روند را نشان دهد وجود ندارد. با این حال، تبدیل کیفیت زندگی به آمار و ارقامی که هر یک بیانگر نمود خاصی در زندگی انسان است شاید نتواند آن‌چنان که باید ابعاد مختلف توسعه انسانی را بیان کند.

هدف این تحقیق، بررسی مقایسه‌ای شاخص توسعه انسانی² در قاره آفریقا است. در این تحقیق از منابع کتابخانه‌ای، بانک‌های اطلاعات آماری، گزارش سازمان‌های بین‌المللی و به‌طور مشخص گزارش توسعه انسانی سازمان ملل در سال‌های 2007-2008م، اطلاعات بانک اطلاعاتی دپارتمان جمعیت سازمان ملل و همچنین پایگاه اطلاعات آماری بانک جهانی استفاده شده است. در این مقاله تلاش شده است با استفاده از نقشه‌های تحلیل فضایی، وضعیت شاخص توسعه انسانی در مناطق پنج‌گانه قاره آفریقا بررسی شود.

با توجه به اینکه تعریف‌های مختلفی از شاخص‌های توسعه انسانی ارائه شده است، در این پژوهش با استناد به گزارش‌های سالانه توسعه انسانی سازمان ملل، که برای این مفهوم سه بعد جداگانه شامل زندگی سالم و طولانی، دانش و تحصیلات و استاندارد مناسب زندگی در نظر گرفته است، به تحلیل مقایسه‌ای اطلاعات و آمار موجود در ارتباط با این شاخص می‌پردازیم. برنامه توسعه سازمان ملل با هدف ارائه مدلی که تا میزان قابل قبولی بتواند ابعاد گوناگون کیفیت توسعه زندگی انسانی را تبیین کند، از سال 1990 میلادی این شاخص را براساس کمی کردن برخی جنبه‌های قابل اندازه‌گیری زندگی به‌کار برده است. بدیهی است در این مقاله فقط به تحلیل آماری داده‌های موجود پرداخته شده و توضیح و تبیین عوامل مختلف مؤثر بر وضعیت سیاسی، اقتصادی و اجتماعی هر یک از کشورهای آفریقایی بررسی قرار نشده است. این نوع پژوهش‌ها مستلزم انجام تحقیقات علمی بیشتر و پژوهش‌های میدانی است.

شاخص توسعه انسانی

تعریف‌های مختلفی برای توسعه انسانی بیان شده است. سازمان ملل در گزارش سالانه توسعه انسانی برای این مفهوم سه بعد جداگانه در نظر گرفته است: زندگی سالم و طولانی، دانش و تحصیلات و استاندارد مناسب زندگی به‌منظور سنجش هر یک از این ابعاد به‌ترتیب از شاخص‌های امید به زندگی، سطح تحصیلات و تولید ناخالص داخلی استفاده شده است. سازمان ملل هر ساله کشورهای جهان را بر اساس داده‌های این شاخص رتبه‌بندی می‌کند. بر اساس گزارش توسعه انسانی سازمان ملل در سال 2008م، از مجموع 179 کشور مورد بررسی (جدول شماره 1) 75 کشور دارای توسعه انسانی بالا، 78 کشور در حد متوسط و 26 کشور دارای توسعه انسانی پایین هستند. از مجموع 26 کشور دارای شاخص توسعه انسانی پایین، 25 کشور در قاره آفریقا قرار دارند.

جدول 1: تعداد کشورهای جهان بر مبنای سطح توسعه انسانی	
تعداد کشورهای جهان	سطح توسعه انسانی در جهان

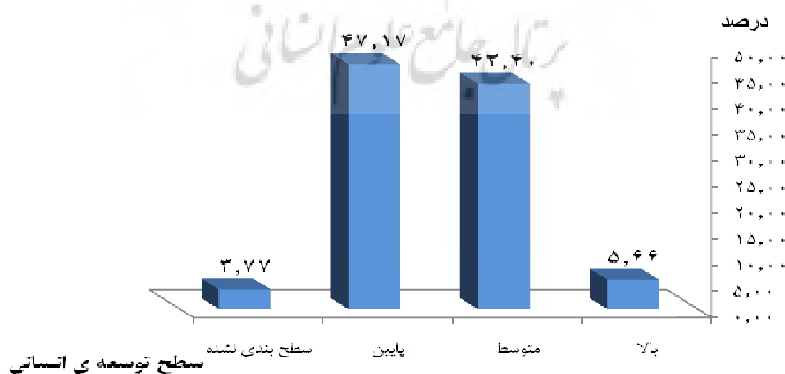
² . Human Development Index

75	بالا
78	متوسط
26	پایین
179	جمع

تقسیم‌بندی کشورهای آفریقایی از نظر سطح توسعه انسانی

همان‌طور که جدول 2 نشان می‌دهد، از مجموع 53 کشور آفریقایی که در گزارش توسعه انسانی سازمان ملل به آن اشاره شده است، 3 کشور از سطح بالایی از توسعه انسانی برخوردارند. این در حالی است که 25 کشور آفریقایی، یعنی حدود نیمی از کشورهای آفریقایی در سطح توسعه انسانی پایین و 23 کشور نیز در حد متوسطی از توسعه انسانی قرار دارند؛ به عبارت دیگر، 91 درصد از کشورهای آفریقایی دارای سطح توسعه انسانی متوسط به پایین هستند. جمعیت کل کشورهای دارای توسعه انسانی بالا در آفریقا با 7 میلیون و 792 هزار نفر کمتر از یک درصد کل جمعیت این قاره را دربرمی‌گیرد. جمعیت کل کشورهای دارای توسعه انسانی پایین با 550 میلیون و 666 هزار نفر معادل 54/65 درصد از جمعیت این قاره است. جمعیت کل کشورهای دارای توسعه انسانی متوسط با 449 میلیون و 227 هزار نفر 44/58 درصد از جمعیت این قاره را دربرمی‌گیرد. شکل شماره 1 درصد فراوانی کشورهای آفریقایی را در سطوح مختلف توسعه انسانی نشان می‌دهد.

سطح توسعه انسانی	فراوانی (تعداد کشورها)	درصد فراوانی
بالا	3	5.66
متوسط	23	43.40
پایین	25	47.17
سطح‌بندی نشده	2	3.77
کل	53	100

شکل 1: درصد فراوانی کشورهای آفریقایی در سطوح مختلف توسعه انسانی

گزارش توسعه انسانی سازمان ملل به منظور فراهم کردن ساز و کاری برای مقایسه بهتر شاخص‌های امید به زندگی، سطح سواد و درآمد ملی در کشورهای مختلف، وضعیت کشورها را بر حسب هر یک از این شاخص‌ها تقسیم‌بندی کرده است. کمترین میزان هر یک از این شاخص‌ها صفر و بیشترین آن‌ها یک محاسبه شده است. بر اساس این، کمترین میزان شاخص توسعه انسانی به کشورهای کمتر توسعه یافته با 0.480، و بیشترین آن‌ها به کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری اقتصادی مربوط است. جدول 3 میانگین شاخص توسعه انسانی برخی کشورها و مناطق جهان را نشان می‌دهد. این جدول بیانگر این است که کشورهای کمتر توسعه یافته و آفریقای زیر صحرای کمترین میزان شاخص توسعه انسانی برخوردارند.

جدول 3: میزان شاخص توسعه انسانی کشورها و برخی مناطق مختلف جهان	
شاخص توسعه انسانی	کشورها و برخی مناطق جهان
0.925	کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری اقتصادی
0.814	اروپای شرقی و مرکزی و آسیای میانه
0.810	آمریکای لاتین و کارائیب
0.762	آسیای شرقی و اقیانوسیه
0.713	کشورهای عربی
0.606	کشورهای جنوب آسیا
0.688	کشورهای در حال توسعه
0.495	آفریقای زیر صحرای
0.480	کشورهای کمتر توسعه یافته
0.530	آفریقا
0.747	جهان

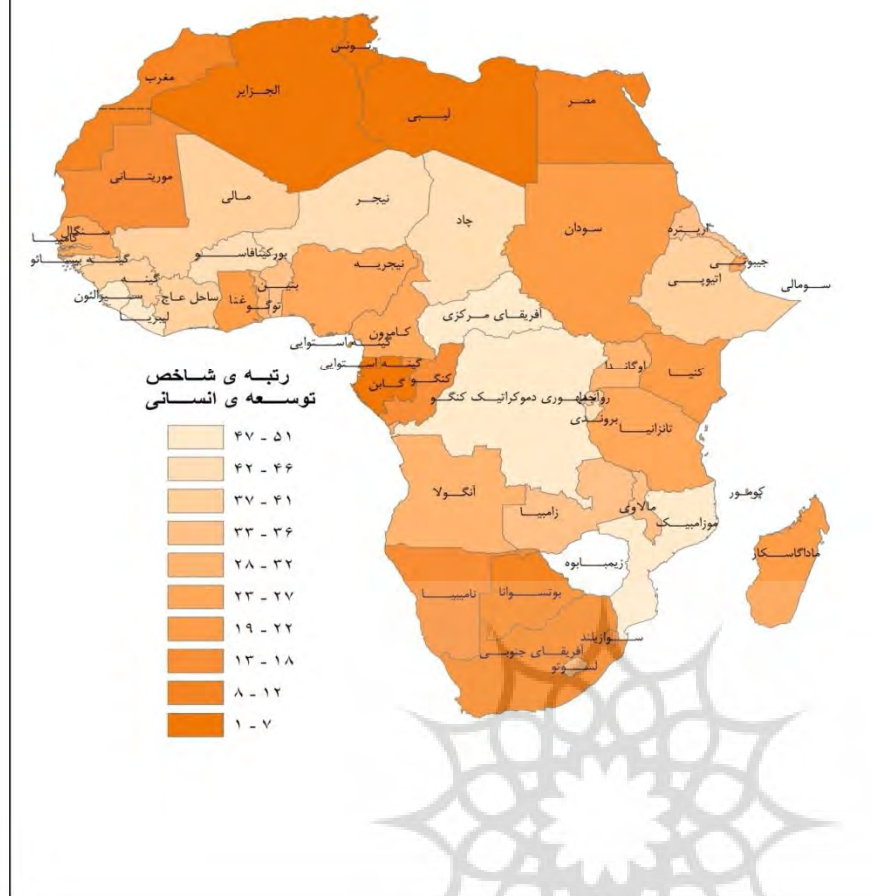
میانگین شاخص توسعه انسانی در قاره آفریقا 0/530 است که در مقایسه با شاخص جهانی (0/747) به مراتب پایین‌تر است. از میان 53 کشور در قاره آفریقا تنها سه کشور دارای سطح توسعه انسانی بالا هستند. این کشورها به ترتیب لیبی، سیشل و موریس هستند که رتبه‌های اول تا سوم را به لحاظ میزان توسعه یافتگی انسانی در این قاره به خود اختصاص داده اند. رتبه توسعه انسانی این 3 کشور در میان 179 کشور جهان به ترتیب 52، 54 و 74 است.

در میان 23 کشوری که در قاره آفریقا سطح توسعه انسانی متوسطی دارند، کشورهای تونس و الجزایر به ترتیب جایگاه چهارم و پنجم، و تانزانیا و سنگال دارای رتبه 25 و 26 هستند. رتبه این کشورها در میان 179 کشور جهان به ترتیب 95 و 100 برای تونس و الجزایر و 152 و 153 برای تانزانیا و سنگال است. بر اساس این گزارش، کشور سیرالئون در میان تمام کشورهای آفریقایی و تمام کشورهای جهان پایین‌ترین میزان شاخص توسعه انسانی را دارد و کشورهای آفریقای مرکزی و جمهوری دموکراتیک کنگو پس از این کشور در رتبه‌های بعدی قرار دارند. جدول 4 اسامی تمام کشورهای آفریقایی به همراه رتبه آن‌ها در این قاره و جهان را نشان می‌دهد.

جدول 4: رتبه شاخص توسعه انسانی کشورهای آفریقایی در این قاره و جهان

رتبه در قاره آفریقا از میان 53 کشور	رتبه در جهان از میان 179 کشور	نام کشور	سطح توسعه ی انسانی
1	52	لیبی	بالا
2	54	سیشل	
3	74	موریتوس	
4	95	تونسی	
5	100	الجزایر	
6	107	گابن	
7	115	گینه استوایی	
8	116	مصر	
9	118	دماعه سیز	
10	125	آفریقای جنوبی	
11	126	بوتسوانا	متوسط
12	127	مغرب	
13	128	سائوتومه و پرنسپ	
14	129	نامیبیا	
15	130	کنگو	
16	137	کومور	
17	140	موریتانی	
18	141	سوازیلند	
19	142	غنا	
20	143	ماداگاسکار	
21	144	کینیا	
22	146	سودان	
23	150	کامرون	
24	151	جیبوتی	
25	152	تانزانیا	
26	153	سنگال	پایین
27	154	نیجریه	
28	155	لسوتو	
29	156	اوگاندا	
30	157	انگولا	
31	159	توگو	
32	160	گامبیا	
33	161	بنین	
34	162	مالاوی	
35	163	زامبیا	
36	164	اریتره	
37	165	رواندا	
38	166	ساحل عاج	
39	167	گینه	
40	168	مالی	
41	169	اتیوپی	
42	170	چاد	
43	171	گینه بیسائو	
44	172	بروندی	
45	173	بورکینافاسو	
46	174	نیجر	
47	175	موزامبیک	
48	176	لیبریا	
49	177	دموکراتیک کنگو	
50	178	آفریقای مرکزی	
51	179	سیرالئون	

رتبه‌ی شاخص توسعه‌ی انسانی کشورهای آفریقایی

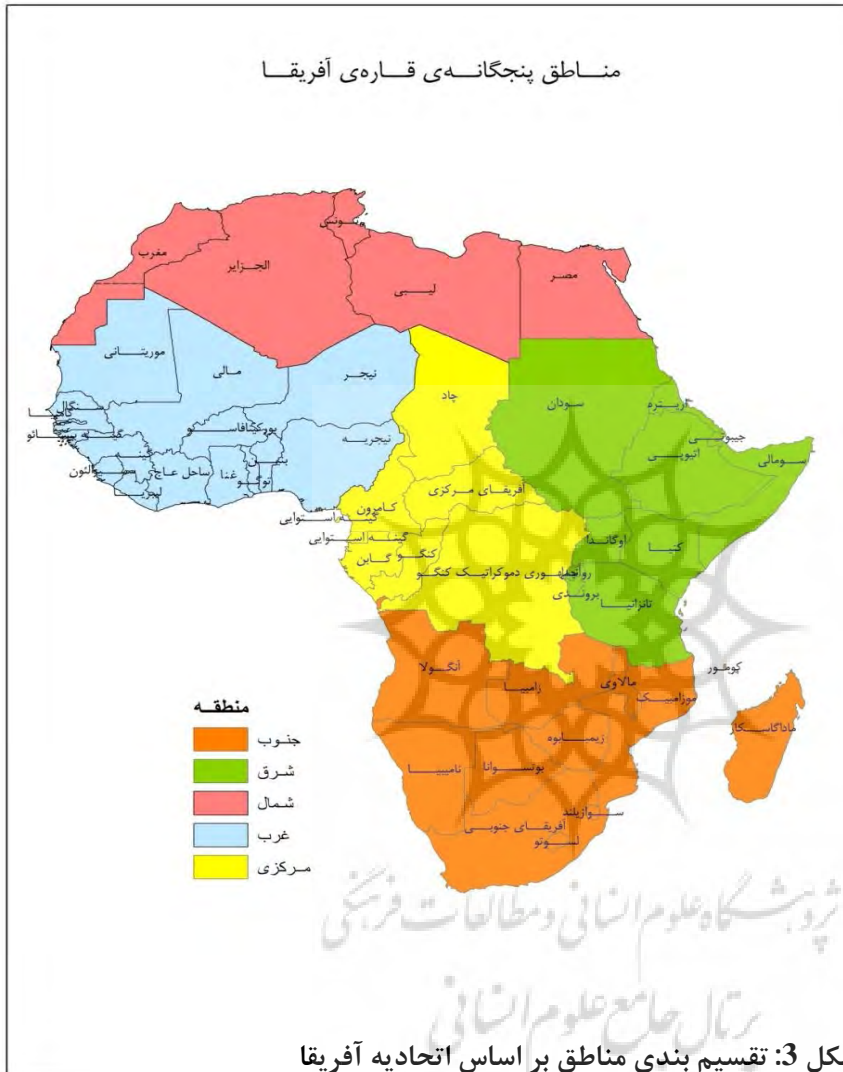

شکل 2: رتبه شاخص توسعه انسانی قاره آفریقا

رنگ‌های تیره‌تر بیانگر بالا بودن سطح شاخص‌های توسعه‌ی انسانی است. آن‌گونه این نقشه نیز نشان می‌دهد، مناطق غرب و مرکز آفریقا پایین‌ترین سطح توسعه‌ی انسانی را دارند، در حالی که مناطق شمال و جنوب از سطح توسعه‌ی انسانی متوسط به بالا برخوردارند که با رنگ‌های تیره‌تر نشان داده شده است.

بررسی شاخص توسعه انسانی در نواحی پنج‌گانه قاره آفریقا

اتحادیه آفریقا این قاره را به پنج منطقه تقسیم کرده است. (شکل شماره 3) تحلیل مقایسه‌ای شاخص توسعه انسانی در هر یک از این مناطق بیانگر این است که منطقه غرب آفریقا دارای کمترین میزان توسعه‌یافتگی و شمال آفریقا به نسبت دارای وضعیت بهتری است.

از یازده کشور در شرق آفریقا، تنها کشور سیشل دارای سطح بالایی از توسعه انسانی است و کشورهای کنیا، سودان، جیبوتی و تانزانیا در سطح متوسط قرار دارند. پنج کشور اوگاندا، اریتره، رواندا، اتیوپی و بروندي نیز از سطح پایینی دارای توسعه انسانی است که در میان این کشورها، بروندي کمترین شاخص را به خود اختصاص داده است. گفتنی است کشور سومالی نیز در منطقه شرق آفریقا قرار دارد که در گزارش سازمان ملل بررسی نشده است.

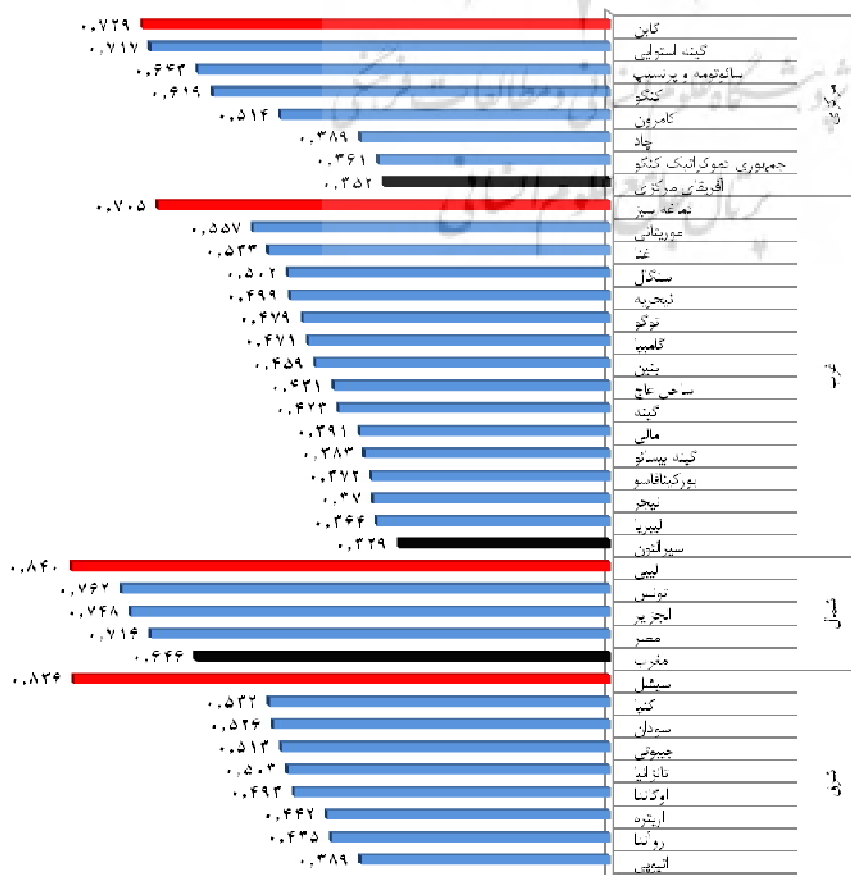
هیچ کدام از کشورهای غرب آفریقا دارای توسعه انسانی بالایی نیستند. کشورهای دماغه سبز، موریتانی، غنا و سنگال دارای توسعه انسانی در حد متوسط هستند و بقیه کشورهای این منطقه در سطح بسیار پایینی از توسعه انسانی قرار دارند. این کشورها عبارتند از: نیجریه، توگو، گامبیا، بنین، ساحل عاج، گینه، مالی، گینه بیسائو، بورکینافاسو، نیجر، لیبیا و سیرالئون. کمترین میزان شاخص در این ناحیه به سیرالئون و بیشترین میزان به دماغه سبز مربوط است.

بیشتر کشورهای مرکز آفریقا دارای سطح متوسطی از توسعه انسانی هستند. 5 کشور از 8 کشوری که در این منطقه قرار دارند: گابن، گینه استوایی، سائوتومه و پرنسیپ، کنگو و کامرون دارای توسعه انسانی متوسط هستند سه کشور باقی مانده نیز شامل چاد، جمهوری دموکراتیک کنگو و آفریقای مرکزی به لحاظ شاخص های توسعه انسانی در حد پایینی قرار دارند. در این ناحیه گابن بیشترین و آفریقای مرکزی کمترین میزان شاخص توسعه انسانی را به خود اختصاص داده اند.

از میان کشورهایی که در منطقه جنوب آفریقا قرار دارند، تنها جزیره موریس از سطح بالای توسعه انسانی برخوردار است. کشورهای آفریقای جنوبی، بوتسوانا، نامیبیا، کومور، سوازیلند و ماداگاسکار در سطح میانی و لسوتو، آنگولا، مالاوی، زامبیا و موزامبیک در سطح توسعه انسانی پایینی قرار دارند. کشور زیمبابوه نیز در منطقه جنوب قرار دارد که در گزارش سازمان ملل بررسی نشده است.

لیبی با شاخص توسعه انسانی 0/840 در میان کشورهای شمال آفریقا در سطح بالایی از توسعه انسانی قرار گرفته است. این کشور در بین کل کشورهای آفریقایی نیز رتبه اول را به خود اختصاص داده و در میان کشورهای جهان نیز دارای رتبه 52 است. چهار کشور دیگر یعنی تونس، الجزایر، مصر و مغرب در سطح میانی توسعه انسانی قرار دارند. شکل 4 وضعیت کلی کشورهای آفریقایی را به خوبی نشان می دهد.

شاخص توسعه انسانی

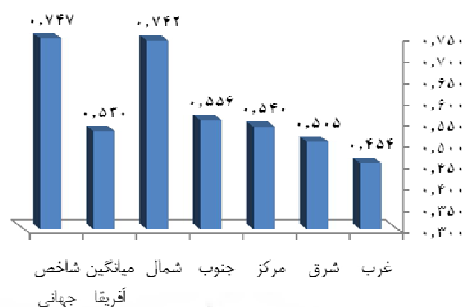

شکل 4: شاخص توسعه انسانی در مناطق مختلف قاره آفریقا

مقایسه میانگین شاخص توسعه انسانی در مناطق پنج‌گانه آفریقا

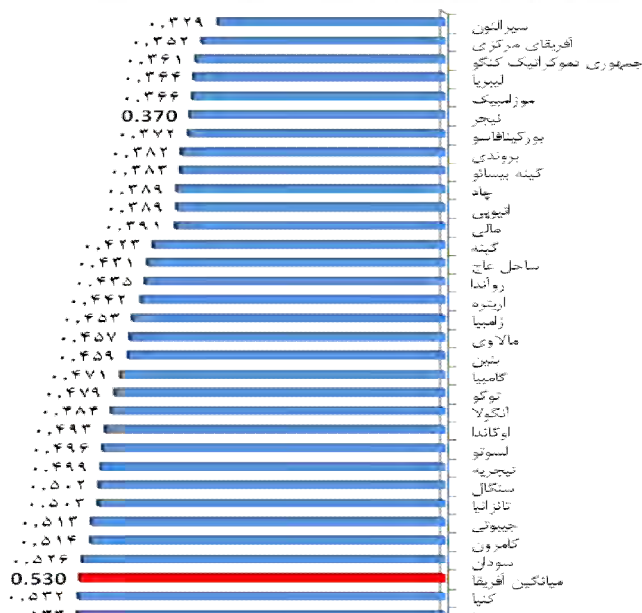
میانگین شاخص توسعه انسانی در مناطق پنج‌گانه قاره آفریقا تفاوت معناداری دارد. همانطور که در شکل شماره 5، نشان داده شده است، منطقه شمال آفریقا با میانگین شاخص توسعه انسانی 0/742 در مقایسه با سایر مناطق آفریقا میانگین بالاتری دارد و این در حالی است که غرب آفریقا با دارا بودن میانگین 0/454، از این حیث نامطلوب‌ترین شرایط را داراست. نکته جالب توجه اینکه تمام مناطق آفریقا حتی شمال آن میانگینی پایین‌تر از شاخص جهانی دارند. میانگین شاخص توسعه انسانی کل کشورهای آفریقایی در حدود سه‌چهارم شاخص جهانی است.

شکل 5: میانگین شاخص توسعه انسانی در مناطق مختلف آفریقا (بین 0 و 1)

بر همین اساس، در یک تقسیم‌بندی کلی، کشورهای شمال آفریقا در مقایسه با آفریقای زیر صحرای وضعیت بهتری برخوردارند. به جز کشور مغرب، بقیه کشورهای این منطقه به لحاظ شاخص‌های توسعه انسانی جزء ده کشور اول قاره آفریقا به شمار می‌آیند. رتبه مغرب در قاره آفریقا 12 و در جهان 127 است. شکل شماره 5، میانگین شاخص توسعه انسانی در شمال آفریقا و آفریقای زیر صحرای مقایسه با میانگین جهانی را نشان می‌دهد. شاخص توسعه انسانی در کشورهای شمال آفریقا تقریباً در حد میانگین جهان است، در حالی که میانگین این شاخص در آفریقای زیر صحرای اختلاف چشمگیری با شاخص جهانی دارد.

شکل شماره 6، رتبه‌بندی کشورهای آفریقایی را به لحاظ شاخص توسعه انسانی نشان می‌دهد. ده کشور برتر قاره آفریقا در این رتبه‌بندی به ترتیب عبارت‌اند از: لیبی، سیشل، موریس، تونس، الجزایر، گابن، گینه استوایی، مصر، دماغه سبز و آفریقای جنوبی. همچنین کشورهای جمهوری دموکراتیک کنگو، آفریقای مرکزی و سیرالئون به ترتیب در رتبه‌های 50، 49 و 51 در قاره آفریقا، یعنی در انتهای این رتبه‌بندی قرار گرفته‌اند. شاخص توسعه انسانی کشور سیرالئون حدود یک‌سوم لیبی است که این موضوع بیانگر وجود شکافی عمیق میان کشورهای آفریقا به لحاظ سطح توسعه انسانی است. همچنین تنها 5 کشور از 51 کشور آفریقا، یعنی (در حدودی) از هر 10 کشور دارای شاخص توسعه انسانی بالاتر از شاخص جهانی است.

شکل 6: رتبه‌بندی کشورهای آفریقایی بر اساس شاخص توسعه انسانی

فاصله شاخص توسعه انسانی کشورهای قاره آفریقا از شاخص جهانی

جدول شماره 5 و شکل شماره 7 بیانگر فاصله کشورهای مختلف قاره آفریقا از شاخص جهانی توسعه انسانی است. شاخص توسعه انسانی کشورهای لیبی به میزان 12/45 درصد، سیشل 11/91 درصد، موریس 7/36 درصد، تونس 2/00 درصد و الجزایر 0/13 درصد بالاتر از شاخص جهانی است و بقیه کشورهای آفریقایی شاخصی پایین‌تر از شاخص جهانی دارند. در بین این کشورها شاخص کشوری چون گابن تنها 2/41 درصد پایین‌تر از شاخص جهانی است، در حالی که در مورد سیرالئون این رقم به بیش از 55 درصد می‌رسد. پس از سیرالئون به ترتیب کشورهای آفریقای مرکزی، جمهوری دموکراتیک کنگو و لیبیا دارای بیشترین فاصله منفی از شاخص جهانی هستند.

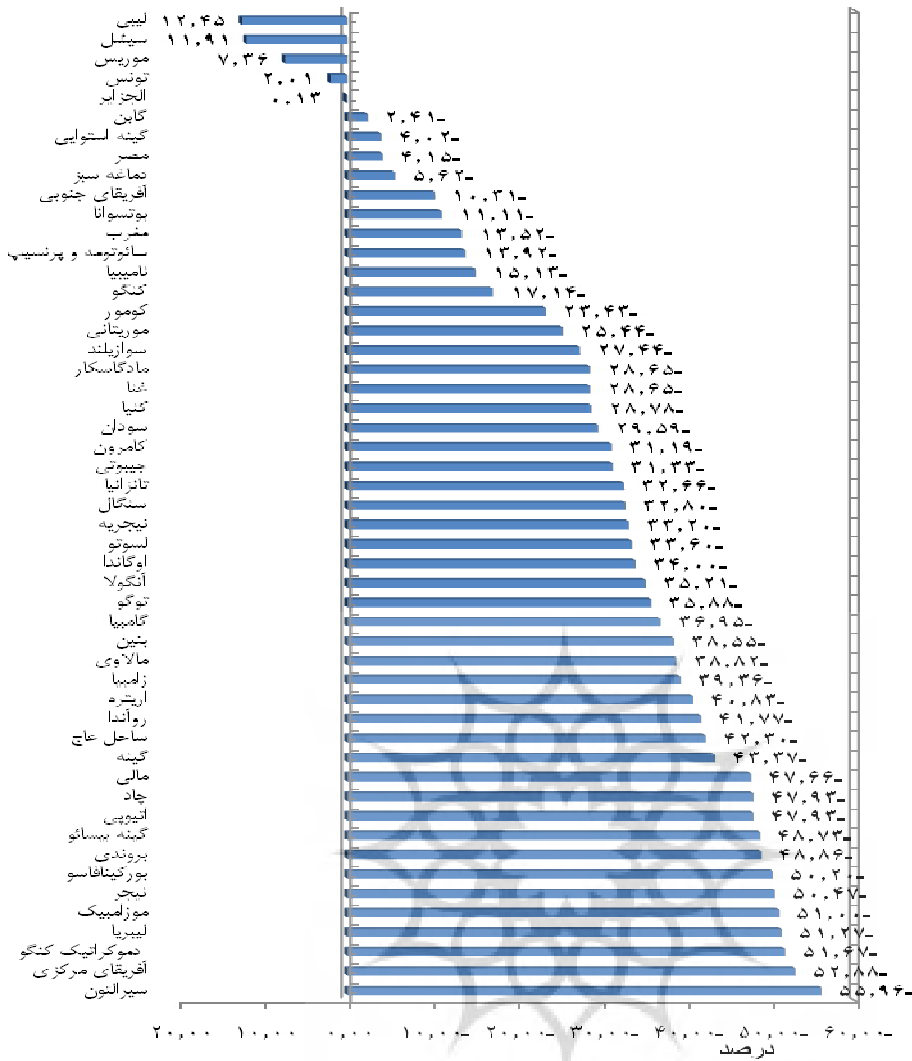
جمعیت و شاخص توسعه انسانی

بر اساس اطلاعات موجود در گزارش 2008 چشم‌انداز جمعیت سازمان ملل، کشور نیجریه با جمعیتی حدود 154/7 میلیون نفر در سال 2009م دارای بیشترین میزان جمعیت در میان کشورهای قاره آفریقا است. پس از نیجریه مصر با جمعیتی بالغ بر 83 میلیون نفر و اتیوپی با 82/8 میلیون نفر در رده‌های بعدی قرار دارند. از میان این کشورها مصر دارای سطح توسعه انسانی متوسط و نیجریه و اتیوپی دارای سطح توسعه انسانی پایین هستند. در میان کشورهای قاره آفریقا دماغه سبز با جمعیتی حدود 0/5 میلیون نفر پایین‌ترین میزان جمعیت را در این قاره دارد. کشورهای کومور و گینه استوایی با جمعیتی حدود 0/7 میلیون نفر و جیبوتی با جمعیتی معادل 0/9 میلیون نفر به همراه دماغه سبز جمعیتی کمتر از یک میلیون نفر دارند. هر چهار کشور دماغه سبز، کومور، گینه استوایی و جیبوتی از سطح متوسط توسعه انسانی برخوردارند.

کشورهای سیرالئون، آفریقای مرکزی و جمهوری دموکراتیک کنگو که کمترین میزان شاخص توسعه انسانی در قاره آفریقا را دارند، به ترتیب دارای جمعیتی معادل 5/7، 4/4 و 66 میلیون نفر هستند. از میان کشورهای دارای سطح توسعه انسانی بالا، جزیره سیشل دارای جمعیتی حدود 84 هزار نفر و دو کشور لیبی و موریس نیز به ترتیب جمعیتی بالغ بر 6/4 و 1/3 میلیون نفر دارند. (شکل شماره 8)

جدول 5: فاصله شاخص توسعه انسانی کشورهای آفریقایی از شاخص جهانی

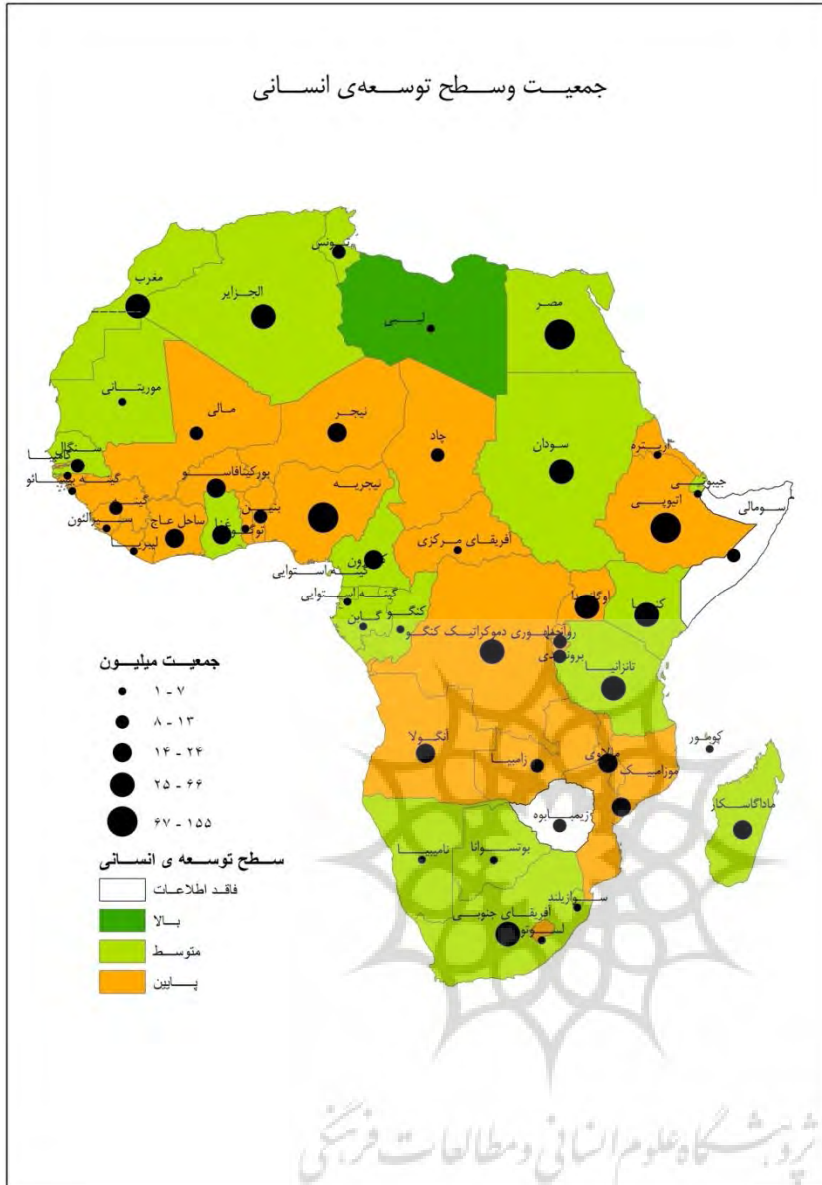
نام کشور	میزان شاخص توسعه انسانی	اختلاف شاخص از شاخص جهانی (درصد)
لیبی	0.840	12.45
سیشل	0.836	11.91
موریس	0.802	7.36
تونس	0.762	2.01
الجزایر	0.748	0.13
گابن	0.729	-2.41
گینه استوایی	0.717	-4.02
مصر	0.716	-4.15
دماغه سبز	0.705	-5.62
افریقای جنوبی	0.67	-10.31
بوتسوانا	0.664	-11.11
مغرب	0.646	-13.52
سائوتومه و پرنسیپ	0.643	-13.92
نامیبیا	0.634	-15.13
کنگو	0.619	-17.14
کومور	0.572	-23.43
موریتانی	0.557	-25.44
سوازیلند	0.542	-27.44
غنا	0.533	-28.65
ماداگاسکار	0.533	-28.65
کنیا	0.532	-28.78
سودان	0.526	-29.59
کامرون	0.514	-31.19
چیبوتی	0.513	-31.33
تانزانیا	0.503	-32.66
سنگال	0.502	-32.80
نیجریه	0.499	-33.20
لسوتو	0.496	-33.60
اوگاندا	0.493	-34.00
انگولا	0.484	-35.21
توگو	0.479	-35.88
گامبیا	0.471	-36.95
بنین	0.459	-38.55
مالاوی	0.457	-38.82
زامبیا	0.453	-39.36
اریتره	0.442	-40.83
رواندا	0.435	-41.77
ساحل عاج	0.431	-42.30
گینه	0.423	-43.37
مالی	0.391	-47.66
اتیوپی	0.389	-47.93
چاد	0.389	-47.93
گینه بیسائو	0.383	-48.73
بروندی	0.382	-48.86
بورکینافاسو	0.372	-50.20
نیجر	0.37	-50.47
موزامبیک	0.366	-51.00
لیبریا	0.364	-51.27
جمهوری دموکراتیک	0.361	-51.67
افریقای مرکزی	0.352	-52.88
سیرالئون	0.329	-55.96

شکل 7: فاصله شاخص توسعه انسانی کشورهای قاره آفریقا از شاخص جهانی بر حسب درصد

پرتال جامع علوم انسانی

جمعیت و سطح توسعه‌ی انسانی

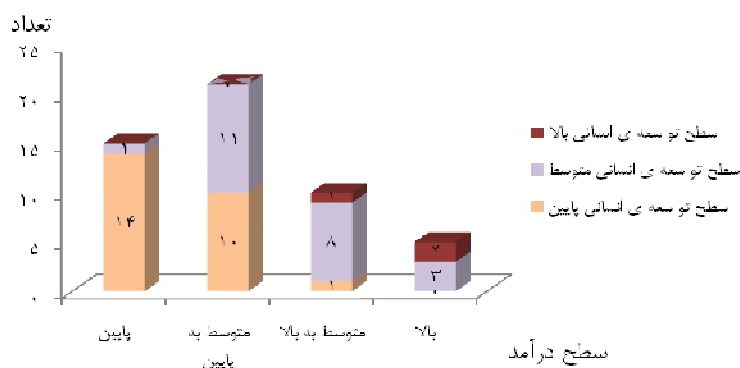
شکل ۸: جمعیت و شاخص توسعه در قاره آفریقا

شاخص درآمد کشورها و سطح توسعه انسانی

بر اساس گزارش توسعه انسانی سازمان ملل در سال 2008، حدود 70 درصد از کشورهای قاره آفریقا (36 کشور از 51 کشور)، دارای سطح درآمد پایین و متوسط به پایین هستند. از این 36 کشور، 24 کشور توسعه انسانی پایین و 12 کشور توسعه انسانی متوسط دارند. هیچ یک از این کشورها دارای سطح بالایی از توسعه انسانی نیستند. ماداگاسکار تنها کشوری است که به رغم پایین بودن سطح درآمد از سطح توسعه انسانی متوسط برخوردار است. پنج کشور نیز از سطح درآمد بالا و ده کشور از سطح درآمد متوسط به بالا برخوردارند (در مجموع حدود 30 درصد) که از این تعداد یک کشور دارای سطح توسعه انسانی پایین، یازده کشور دارای سطح توسعه انسانی متوسط و سه کشور نیز دارای سطح توسعه انسانی بالا هستند. آنگولا که درآمد متوسط به بالا دارد، دارای سطح توسعه انسانی پایینی است. پنج کشوری که از سطح درآمد به نسبت بالا برخوردارند عبارت‌اند از بوتسوانا، سیشل، گابن، گینه استوایی و لیبی که در این میان، تنها کشورهای لیبی و سیشل از سطح توسعه انسانی بالا برخوردارند و سه کشور بوتسوانا، گابن و گینه استوایی در سطح متوسطی قرار دارند.

جدول 6: سطح توسعه انسانی و سطح درآمد کشورها

سطح درآمد	سطح توسعه انسانی			جمع
	پایین	متوسط	بالا	
پایین	14	1	-	15
متوسط به پایین	10	11	-	21
متوسط به بالا	1	8	1	10
بالا	-	3	2	5
جمع	25	23	3	51

شکل 9: سطح توسعه انسانی و درآمد کشورهای آفریقایی

شاخص توسعه انسانی و امید به زندگی در کشورهای آفریقایی

بر اساس گزارش سازمان ملل در سال 2008، 20 کشور از 51 کشور آفریقایی، یعنی حدود 40 درصد، سطح امید به زندگی پایینی دارند. از این میان، چهار کشور آفریقای جنوبی، بوتسوانا، سوازیلند و کامرون سطح توسعه انسانی متوسطی دارند و بقیه دارای سطح پایینی از توسعه انسانی هستند. تعداد کشورهایی که در سطح متوسط به پایین از امید به زندگی هستند، 19 کشور است. ده کشور از این تعداد، سطح توسعه انسانی متوسط و نه کشور دیگر در سطح پایین قرار دارند. هفت کشور دماغه سبز، سائوتومه، سنگال، کومور، مصر، مغرب و موریتانی که از سطح متوسط به بالای امید به زندگی برخوردارند، در سطح متوسطی از توسعه انسانی قرار دارند. از میان کشورهای آفریقایی که سطح امید به زندگی بالایی دارند، الجزایر و تونس سطح توسعه انسانی متوسط و لیبی، سیشل و موریس سطح توسعه انسانی بالا دارند.

جدول 7: سطح توسعه انسانی و سطح امید به زندگی کشورها

سطح امید به زندگی	سطح توسعه انسانی			جمع
	پایین	متوسط	بالا	
پایین	16	4	-	20
متوسط به پایین	9	10	-	19
متوسط به بالا	-	7	-	7
بالا	-	2	3	5
جمع	25	23	3	51

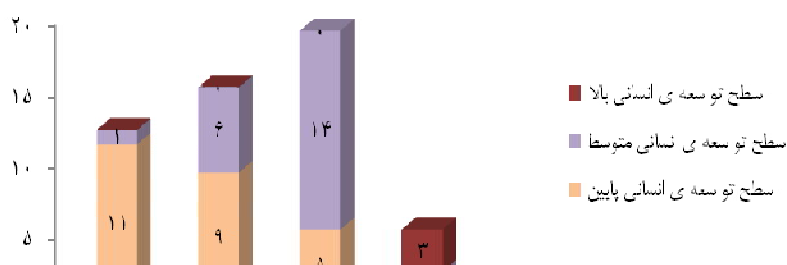
شاخص توسعه انسانی و سطح تحصیلات کشورهای آفریقایی

جدول 8، بیانگر ارتباط بین سطح تحصیلات در کشورهای آفریقایی و سطح شاخص توسعه انسانی است. از دوازده کشوری که دارای سطح تحصیلات پایینی هستند، هیچ کشوری سطح توسعه انسانی بالایی ندارد و تنها کشور سنگال در میان این کشورها توسعه انسانی متوسطی دارد. یازده کشور دیگر یعنی آفریقای مرکزی، اتیوپی، بنین، بوركینافاسو، چاد، ساحل عاج، سیرالئون، گامبیا، گینه، مالی و نیجر، هم سطح تحصیلات پایین و هم سطح توسعه انسانی پایین دارند. 15 کشور از 51 کشور آفریقا دارای سطح تحصیلات متوسط به پایین هستند. از میان آن‌ها نه کشور یعنی آنگولا، اریتره، برونودی، توگو، جمهوری دموکراتیک کونگو، رواندا، گینه بیسائو، لیبیریا و موزامبیک سطح توسعه انسانی پایینی دارند. کشورهای جیبوتی، سودان، غنا، کامرون، مغرب و موریتانی از سطح توسعه انسانی متوسط برخوردارند و هیچ کدام از این کشورها سطح توسعه انسانی بالایی ندارند. نوزده کشور در آفریقا دارای سطح تحصیلات متوسط به بالا هستند که از این میان پنج کشور اوگاندا، زامبیا، لسوتو، مالاوی و نیجریه، سطح توسعه انسانی پایینی دارند. چهارده کشور دیگر از جمله الجزایر، بوتسوانا، تانزانیا، تونس و... سطح توسعه انسانی متوسطی دارند و نیز هیچ یک از این کشورها سطح توسعه انسانی بالایی قرار ندارند. از میان پنج کشوری که از سطح تحصیلات بالایی برخوردارند، دو کشور گابن و آفریقای جنوبی در سطح توسعه انسانی متوسط و سه کشور لیبی، سیشل و موریس در سطح توسعه انسانی بالایی قرار دارند.

جدول 8: سطح توسعه انسانی و سطح تحصیلات کشورها

سطح تحصیلات	سطح توسعه انسانی			جمع
	پایین	متوسط	بالا	
پایین	11	1	-	12
متوسط به پایین	9	6	-	15
متوسط به بالا	5	14	-	19
بالا	-	2	3	5
جمع	25	23	3	51

تعداد

شکل 11: سهم شاخص های سه گانه از شاخص توسعه انسانی در آفریقا

نتیجه گیری

هدف از این پژوهش، بررسی مقایسه‌ای شاخص توسعه انسانی بر اساس گزارش سالانه توسعه انسانی سازمان ملل در قاره آفریقا بود. با توجه به تفاوت‌هایی که در مناطق مختلف آفریقا وجود دارد، این قاره بر اساس تقسیم‌بندی اتحادیه آفریقا به پنج منطقه تقسیم شد و در بسیاری موارد این مناطق مورد مقایسه تطبیقی قرار گرفت.

با وجود پیشرفت‌هایی که کشورهای آفریقایی در زمینه‌های مختلف داشته‌اند، بر اساس گزارش توسعه انسانی سازمان ملل در سال 2008، از مجموع 53 کشور آفریقایی 25 کشور دارای شاخص توسعه انسانی پایین و 23 کشور دارای سطح توسعه متوسط هستند. سه کشور شامل لیبی و دو جزیره موریس و سیشل دارای شاخص توسعه انسانی بالا هستند. به عبارت دیگر، به جز یکی دو کشور، تمام کشورهای دارای شاخص توسعه انسانی پایین در آفریقا قرار دارند. بقیه کشورهای آفریقا اغلب در انتهای فهرست کشورهای دارای توسعه انسانی متوسط قرار دارند. یازده کشور در شرق آفریقا، حدود دو سوم آن‌ها در سطح پایینی از توسعه انسانی قرار دارند. تمام کشورهای منطقه غرب آفریقا به جز دماغه سبز و غنا دارای توسعه انسانی پایین هستند. تمام کشورهای شمال آفریقا و اکثر کشورهای جنوب آفریقا در سطح توسعه انسانی متوسط قرار دارند.

سنجش میانگین توسعه انسانی در مناطق مختلف آفریقا در مقایسه با میانگین جهانی، بیانگر این واقعیت است که منطقه شمال آفریقا نسبت به سایر مناطق از وضعیت بهتری برخوردار است. میانگین شاخص توسعه انسانی در منطقه شمال 0.74 از 1، مناطق جنوب 0.55 از 1، شرق 0.50 از 1، مرکز 0.54 از 1 و غرب 0.45 از 1 است. بر اساس شاخص‌های سازمان ملل تنها پنج کشور آفریقایی از سطح تحصیلات بالا برخوردارند. میانگین جهانی امید به زندگی 68 سال است. این شاخص در کل قاره آفریقا 54 است. از حدود یک میلیارد نفری که در قاره آفریقا زندگی می‌کنند، 7 میلیون و 792 هزار نفر (کمتر از یک درصد کل جمعیت این قاره) دارای توسعه انسانی بالا هستند. جمعیت کل کشورهای دارای توسعه انسانی پایین با 550 میلیون و 666 هزار نفر معادل 54/65 درصد از جمعیت این قاره است. جمعیت کل کشورهای دارای توسعه انسانی متوسط با 449 میلیون و 227 هزار نفر 44/58 درصد از جمعیت این قاره را در برمی‌گیرد.

منابع:

این مقاله بر اساس اطلاعات و داده‌های آماری گزارش توسعه انسانی سازمان ملل تهیه و تدوین شده است. برای اطلاع کامل از این گزارش به منابع زیر مراجعه فرمایید.

United Nations Development Programme (2007-2008), Human Development Report 2007-2008: Fighting climate change: Human solidarity in a divided world, 1 UN Plaza, New York, NY 10017, USA.

United Nations Development Programme (2009), Human Development Report 2009: Overcoming barriers,
1 UN Plaza, New York, NY 10017, USA.

